

# Het 'nieuw-economische' begrip van de werkloosheid

*Wiemer Salverda<sup>1</sup>*

*De verklaring van de werkloosheid is een onderwerp dat economen reeds zeer lang intrigeert. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de verschillende debatten, die onder andere door nieuw-klassieken en nieuw-keynesianen zijn gevoerd, sinds Milton Friedman in 1969 zijn 'natuurlijke werkloosheid' lanceerde. De auteur bepleit om de verklaring van de huidige omvang van de werkloosheid niet te eenzijdig bij instituties op de arbeidsmarkt te zoeken (van de redactie).*

Economen hebben een haat-liefde verhouding met werkloosheid. Een theoretisch ideale markt zonder onvrijwillige werkloosheid is wel erg verleidelijk. Massawerkloosheid verstoort dat ideaal echter keer op keer, en leidt telkens weer tot fundamentele debatten over de werking van de economie. Eerst inspireerde de regelmaat van de werkloosheidscyclus Marx, later de ongekende massaliteit Keynes. Nu zijn het, sinds het begin van de jaren zeventig, de onverwachte omvang en het hardnekkige karakter van de werkloosheid die onder economen aanleiding geven tot nieuw zelfonderzoek en afwijkende meningen.

Lange tijd werd werkloosheid eenvoudigweg gezien als een kwestie van vraag en aanbod en het reële loon dat als prijs tussen beide bemiddelt. Werkloosheid is het gevolg van een te hoog loon en daarom in wezen vrijwillig van aard; loonsverlaging verjaagt het spook vanzelf. Pigou zei het nog zo midden in de jaren dertig. De werkloosheid was toen echter zo massaal dat de meningen over de werkloosheidsverklaring sterk uiteen gingen lopen. In de woorden van Alan Coddington (1983,25): "de schaal van

---

<sup>1</sup> Vakgroep Algemene Economie Groningen. Het artikel is een bijgewerkte versie van hoofdstuk twee van Salverda (1992). Ik dank Paul Elhorst en een referent voor hun behulpzame commentaar.

de werkloosheid onthult de *aard* ervan: ... massawerkloosheid moet wel *onvrijwillig* zijn." Hij meende dat het hier om een overduidelijk ervaringsfeit gaat, dat als uitgangspunt voor theorievorming genomen mag worden, wat Keynes deed. Keynes stelde dat aan de markteconomie een fundamentele onzekerheid kleefte die valkuilen graaft voor de beslissingen over liquiditeit, investeringen en lonen. Het doorbreekt het vraag-prijs-aanbod-automatisme. Vanaf 1945 werd deze keynesiaanse visie onderdeel van de dominante 'neoklassieke synthese': *with a little help from my friend*, de regering, kan de markt zijn werk blijven doen. Zo leek het of Keynes alleen maar wat meer dan anderen aandacht had geschonken aan de rol van bestedingen en aan starheden in de markt. Lange tijd bleef het economisch debat nu beperkt tot een afweging tussen werkloosheid en inflatie, de Phillips curve<sup>2</sup>, opgevat als een tamelijk technisch hulpmiddel voor het regeringsbeleid: met wat extra inflatie is de werkloosheid te bestrijden en omgekeerd. Na verloop van tijd leidde de curve echter tot een aanhoudende discussie tussen verschillende economisch-theoretische stromingen. De empirische oorsprong van de afweging, "een statistische regelmaat op zoek naar een theorie" (Wyplosz, 1987, 123), plus het feit dat kernvariabelen (verwachte inflatie, reserveringsloon) die het bewijsmateriaal moeten vormen voor deze of gene verklaring, niet empirisch kunnen worden waargenomen, mogen de hardnekkigheid van het debat verklaren.

Milton Friedman sloeg als eerste vanwege twijfel aan de Phillips-curve een nieuwe richting in. In 1968 presenteerde hij het begrip 'natuurlijke werkloosheid', formeel als onderdeel van een walrassiaanse algemeen evenwichtsbenadering. De sterke ideologische lading van de discussie die volgde - macht of onmacht van regeringsbeleid? - heeft dit begrip tot een blijvende bron van onenigheid gemaakt. Sindsdien zijn de oorzaken van werkloosheid opnieuw van centrale betekenis geworden. Eerst werd vooral in de VS gedebatteerd, waar altijd al een relatief hoge werkloosheid heerste. Later is het vuurtje opgestookt in West Europa waar in de loop van de jaren zeventig de werkloosheid langdurig en aanmerkelijk boven het Amerikaanse niveau uitsteeg. Wat volgde op Friedman noem ik, geïnspireerd door 'nieuw-klassieken' en 'nieuw-keynesianen', het 'nieuw-economische' debat. Het doel van dit artikel is inzicht te verschaffen in het verloop en in de strekking daarvan. Het gaat om onderzoek naar de restricties van de bestaande gedachtenvorming, en uitdrukkelijk niet om de uitwerking van een mogelijk alternatief om aan die beperkingen te ontkomen - dat wordt aan het slot slechts bij wijze van research agenda aangestipt.

---

<sup>2</sup> Phillips' (1958) studie van Engeland tussen 1861 en 1957 bracht werkloosheid en nominaal loon met elkaar in verband; dat werd spoedig bijgesteld tot werkloosheid en inflatie (Samuelson & Solow, 1960).

In het debat zijn diverse andere standpunten te onderscheiden naast Friedman's eigen monetarisme, maar noch de systematiek van begrippen noch de naamgeving van stromingen in het debat is eenduidig. Wat is evenwichts- of onevenwichtswerkloosheid? Waar staat natuurlijke werkloosheid voor? Wat is keynesiaans, wat neokeynesiaans? Over de inhoud van deze begrippen wordt niet door allen gelijk gedacht. Zelfs de indeling en benaming van stromingen is omstreden, niet in de laatste plaats omdat ook eclectisch pragmatisme een belangrijke positie inneemt. De standpunten sluiten elkaar ook niet steeds uit maar vertonen overlappingsen. Evenmin corresponderen verschillende theoretische visies en het gebruik van bepaalde begrippen simpelweg met bepaalde politieke opvattingen. Dat maakt het inzicht in wat er gaande is niet gemakkelijker, al moet daar meteen aan worden toegevoegd dat zelfs als er al een simpele relatie zou zijn met politiek of ideologie, de argumenten toch op zichzelf beoordeeld moeten worden (Hoover, 1988, xi).

Het nieuwe werkloosheidsdebat vormt dus een tamelijk chaotisch geheel - "economen zijn het nooit met elkaar eens" - en heeft niet geleid tot een nieuwe en algemeen aanvaarde verklaring van werkloosheid. Het is niet verwonderlijk dat Joan Muysken (1988, 1989) voor een overzicht van het debat zijn toevlucht heeft gezocht bij een geografische classificatie (Amerikaans/Brits/continentaal-Europees). Ik denk echter dat dat uiteindelijk een zwaktebod is, en wil proberen het te doen op basis van een *inhoudelijke* systematiek. Er bestaan al de nodige overzichten van het werkloosheidsdebat, bijvoorbeeld Robinson (1986), Sinclair (1987), Knight (1987), Felderer & Homburg (1987), maar sinds hun verschijnen heeft de theorievorming niet stilgestaan. Bovendien zijn belangrijke nieuwe studies aan de werkloosheid gewijd, onder andere Layard, Nickell & Jackman (1991), Pissarides (1990), Summers (1990), Lindbeck (1993). Zeker het eerste werk heeft de pretentie van een handboek dat de 'state of the art' weergeeft. Deze theoretische ontwikkelingen plus het actuele politieke belang van de werkloosheid vormen de beweegreden voor dit nieuwe survey.

Er is een indeling denkbaar in monetaristen (Friedman), nieuw-klassieken (Lucas), onevenwichtigheidstheoretici of neokeynesianen<sup>3</sup> (Malinvaud), nieuw-keynesianen (o.a. Taylor), een eventuele derde weg tussen evenwicht en onevenwicht (Layard), en tot slot post-keynesianen, marxisten en andere alternatieve benaderingen. Op grond van onderlinge verwantschappen en verschillen hanteer ik hieronder een driedeling:

- de evenwichtsvisie: monetaristen en nieuw-klassieken,

---

<sup>3</sup> Neokeynesianen zijn voor Kuipers & Van Ees (1989) voorlopers van post-keynesianen (Kaldor/Robinson).

- de onevenwichtsvisie: neokeynesianen en nieuw-keynesianen,
- de derde weg (NAIRU): paradigmatisch of pragmatisch?

Post-keynesianen en anderen blijven buiten beschouwing omdat ze verrassend weinig hebben te melden dat specifiek over werkloosheid gaat. Dit is een trieste paradox voor scholen die zozeer het belang van geschiedenis ('historische tijd') en instituties benadrukken - het gevolg van een teveel aan aandacht voor de fundamenteën van economische theorievorming? Het gaat hieronder dus om verschillen binnen de mainstream, die ik losjes definieer als alle theorievorming die de economie als een kwestie van kwantitatieve keuzen opvat met geld als vanzelfsprekend medium. Natuurlijk is de ordening in sommige opzichten kunstmatig - niet alle auteurs van een stroming delen van a tot z dezelfde theoretische visie, laat staan dat ze allen hetzelfde politieke standpunt zijn toegedaan. Belangrijk is ook dat het hier uitsluitend de visie op arbeidsmarkt en werkloosheid betreft; in andere opzichten kunnen onderscheid en overlapping belangrijk verschillen. Terzijde kan worden geponereerd dat in en door dit debat de economie van de arbeid sterk aan belang heeft gewonnen binnen de economische wetenschap - op dit terrein worden tegenwoordig essentiële meningsverschillen uitgevochten. Zoals we zullen zien is die ontwikkeling niet uitsluitend positief.

## 1. Natuurlijke of evenwichtswerkloosheid: monetaristen en nieuw-klassieken

**Monetaristen.** De benaming geeft al aan dat deze stroming niet speciaal bekend is geworden door haar visie op de arbeidsmarkt, toch is die van centraal belang in het economisch model (Robinson, 1986,3; Felderer & Homburg, 1987, 12). Friedmans aanval op het werkloosheidsmechanisme van de neoklassieke synthese wortelt in zijn onderzoek, in de jaren vijftig, naar de consumptiefunctie. Dit had geresulteerd in de permanente-inkomshypothese welke bestedingen niet langer in verband bracht met vermogensbezit op de korte termijn maar op de lange termijn, het levensduurinkomen. Van hieruit kwam hij rond 1965 tot zijn kritiek op de uitruil tussen inflatie en werkloosheid volgens de Phillips-curve. Zo'n voorspelbare uitruil was hooguit mogelijk op de korte termijn. Op langere termijn passen de actoren hun verwachtingen aan (aan de inflatie) en verschuift de curve. Mensen hebben dan wél een juist zicht op de reële waarde van hun geldloon en laten zich niet door inflatie verleiden tot veranderingen in hun arbeidsaanbodgedrag. De kritiek leidde tot de aan-verwachtingen-aangepaste Phillips-curve, die verband legde tussen werkloosheid en inflatieverandering in plaats van inflatieniveau. Deze kon de Amerikaanse ontwikkelingen van de jaren zestig met gelijktijdig toenemende werkloosheid en inflatie (stagflatie), beter verkla-

ren. Van 'natuurlijke werkloosheid' (hierna ook wel: NRU) is sprake als de inflatieverandering nul is - de werkelijke inflatie komt dan overeen met de verwachte; werkloosheid daarboven of -onder correspondeert met toe- of afname van de inflatie. Friedman liet tegelijk de causaliteit lopen van inflatie naar werkloosheid<sup>4</sup>. Via de verwachtingen beïnvloedt inflatie de beslissing om zich al of niet op de arbeidsmarkt te begeven; de Phillips-curve wordt een arbeidsaanbodcurve.

'Natuurlijke werkloosheid' vormt het sluitstuk van een langere ontwikkeling. Opzet was, analoog aan Wicksells natuurlijke rentevoet, reële krachten te onderscheiden van monetaire. 'Natuurlijke' werkloosheid is gegrondvest op de reële economie, met inbegrip van instituties op de arbeidsmarkt. Ze is onafhankelijk van monetaire ontwikkelingen maar niet per se constant. Het is de werkloosheid die behoort bij een algemeen walrasiaans evenwicht - vraag en aanbod stemmen op alle markten overeen - met inachtneming van de karakteristieken van de markt. In het model neemt de arbeidsmarkt een speciale plaats in: meer fricties, meer instituties, minder informatie (Pissarides, 1987, 8). Om de natuurlijke werkloosheid te veranderen is het onvoldoende iets aan de inflatie te doen, de reële economie moet veranderen.

Friedmans nieuwe begrip heeft furore gemaakt, tot verbazing van sommigen (Theeuwes, 1990, 1) maar waarschijnlijk vanwege de combinatie van evenwicht en imperfecties. Immers, de evenwichtsgedachte houdt de meeste economen in de ban terwijl tegelijkertijd overduidelijk sprake is van imperfecties. Desondanks blijft natuurlijke werkloosheid een onduidelijk en omstreden begrip (Solow, 1986, S24). Sinds de lancering in 1968, is er een stortvloed van interpretaties en kritiek losgekomen. Met de bespreking daarvan wacht ik nog even, eerst schets ik de verdere ontwikkeling van de evenwichtswerkloosheid door nieuw-klassieken. Wel wijs ik vast op de essentiële implicatie dat werkloosheid niet langer alleen van de lonen afhangt. Er wordt nu verband gelegd met alle mogelijke elementen van de sociale werkelijkheid. De uiteenlopende verzameling zoektheoretische benaderingen van de werkloosheid vormt daarvan een goede illustratie. Er zijn geen duidelijke grenzen aan welke invloeden wel of niet in aanmerking komen, daarover ontbreekt geen systematische theorievorming. Heeft Friedman de doos van Pandora geopend die geen andere systematiek kent dan dat omstanders schrikken van wat er uit komt?

De monetaristische benadering laat in beginsel nog ruimte voor werkloosheidsbestrijding door de overheid, althans op de korte termijn. In de praktijk ontbreekt die ruimte - allerlei vertragingen kunnen anti-cyclische plannen volledig in hun tegendeel doen verkeren (Kuipers & Van Ees, 1989,

---

<sup>4</sup> Vandaar de primaire aandacht voor monetaire ontwikkelingen, kenmerk van de stroming.

15, 19). De verschillen tussen monetaristen en hun keynesiaanse tijdgenoten zijn dan ook primair empirisch van aard en niet theoretisch. Monetaristen schatten de stabiliteit van de particuliere sector hoger in - niet verwonderlijk gezien Friedmans ideeën over lange-termijnninkomen (Muysken, 1985, 12).

**Nieuw-klassieken**<sup>5</sup>. Friedman zette het hek om de neoklassieke synthese open en liet verwachtingen binnen. Die werden weliswaar al sinds Keynes belangrijk gevonden maar bleven exogeen. De 'adaptieve verwachtingen' introduceerden een tamelijk mechanisch proces om te leren van fouten in het verleden. Dit leerproces miste echter een keuzetheoretische fundering (Kuipers & Van Ees, 1989, 16) en had bovendien een partieel karakter omdat het zich op slechts één variabele richtte: inflatie. Onvrede hierover leidde in de eerste helft van de jaren zeventig tot de theorie van de Rationele verwachtingen. Deze stelt dat economische actoren de beschikbare informatie verzamelen en adequaat verwerken - dat wil zeggen er economische theorie, in het bijzonder de Rationele-verwachtingentheorie, op toepassen - om de toekomst te voorspellen. Hiermee wordt het keuzetheoretische manco opgevuld en het partiële karakter ongedaan gemaakt. Deze verwachtingen vormen een essentieel element van de nieuw-klassieke theorie, naast vele andere ingrediënten (Hoover, 1988, 13-14).

Nieuw-klassieken stellen niet dat elke afzonderlijke voorspelling uitkomt maar dat ze gemiddeld genomen juist zijn. De benadering is daarom niet volledig deterministisch. Economische ontwikkeling vormt een stabiel proces van waarschijnlijkheden waarbinnen individuele fouten mogelijk zijn die stochastisch zo verdeeld zijn dat de gemiddelde fout nul is en statistisch onafhankelijk. Uitsluitend bij 'schokken' is dat niet het geval. Schokken kunnen van monetaire aard zijn - door onvoorspelbaar overheidsbeleid - of reëel, bijvoorbeeld als gevolg van technologische ontwikkeling of olieprijsverhogingen<sup>6</sup>. Zo wordt de conjunctuurcyclus opgevat als een evenwichtsverschijnsel; prijzen zijn volledig flexibel en alle markten ruimen (Felderer & Homburg, 1987, 196-97, 205). De nieuw-klassieke macro-economie is op die manier gefundeerd op de micro-economie, in tegenstelling tot de adaptieve verwachtingen. Micro-economisch zoekgedrag op de arbeidsmarkt vormt een belangrijk onderdeel van de fundering.

De nieuw-klassieke theorie is een verbeterde vorm van monetarisme al moeten de verschillen niet vergeten worden. De eerder genoemde onmacht van overheidsbeleid wordt aangescherpt en beter beargumenteerd. Schokken

<sup>5</sup> Illustratief voor het gebrek aan uniforme taxonomie is dat Hartog & Theeuwes (1990, 34) de nieuw-klassieken onder onevenwicht behandelen.

<sup>6</sup> Het onderscheid leidde tot 2 nieuw-klassieke sub-richtingen, monetaire en reële conjunctuurtheorie, die ik hier buiten beschouwing laat; zie bijvoorbeeld Kuipers & Van Ees, 1989.

werken wel verstorend maar slechts tijdelijk omdat de verwachtingen zich aanpassen (Knight, 1987, 126), zij het in een tempo dat niet a priori duidelijk is. Overheidsbeleid is zinloos en kan de economie van haar optimum afhouden, hetzij omdat het zelf verstorend werkt hetzij omdat de overheid, geconfronteerd met schokken, geen superieure kennis bezit. De effecten van overheidsbeleid verdwijnen volledig als de verwachtingen erop anticiperen. In dat geval vervalt ook Friedmans uitruil tussen inflatie en werkloosheid op de korte termijn. Het is zelfs de vraag of nog van een 'korte termijn' kan worden gesproken (vgl. Hoover, 1988, 239 en h. 9).

De gevolgen voor het begrijpen van de werkloosheid gaan een stuk verder dan die van het monetarisme. De natuurlijke werkloosheid blijft overeind maar daarnaast is er eigenlijk geen ruimte meer voor onvrijwillige werkloosheid (Felderer & Homburg, 1987, 205). Verstoringen zijn nog steeds mogelijk. In het bijzonder kunnen verwachtingen van te hoge reële lonen mensen verleiden meer arbeidstijd aan te bieden op de markt (Pissarides, 1987, 5), wat kan leiden tot onvrijwillige werkloosheid. Dat kan echter maar tijdelijk en zal snel worden gecorrigeerd door bijgestelde verwachtingen. Een deel van de werkloosheid kan zelfs uitgesproken vrijwillig zijn: mensen bepalen op grond van lange-termijnverwachtingen de spreiding van hun arbeidsinzet in de loop van de tijd - denk aan Friedmans permanente inkomenshypothese. Ze nemen eigenlijk vrije tijd op als die relatief goedkoop is - wanneer ze intertemporeel gezien het reële loon relatief laag vinden.

**Interpretatie en kritiek.** Het is niet erg praktisch en ook onwenselijk hier alle interpretaties van en kritiek op de evenwichtsopvatting van werkloosheid langs te lopen die in de loop van de tijd naar voren zijn gebracht. Er zijn ongeveer net zo veel interpretaties als auteurs die zich er mee bezig gehouden hebben (Hartog & Theeuwes, 1990). Het is evenmin verstandig de eerder genoemde surveys nog eens dunnetjes over te doen. Ik beperk me tot een vergelijkende discussie van enkele essentiële elementen van het werkloosheidsbegrip van de evenwichtsschool<sup>7</sup>.

Het meest wezenlijke aan de natuurlijke werkloosheid is de relatie met de reële economie, in het bijzonder de reële arbeidsmarkt. 'Reëel' staat hier niet voor hoeveelheden, zoals gewoonlijk het geval is in de economie. Als gevolg van het micro-economische vertrekpunt dekt het begrip haast alle sociale ontwikkelingen en instituties, variërend van demografische invloeden op de beroepsbevolking via de bruto-netto wig tot oliepijzen, minimumloon-

---

<sup>7</sup> Belangrijke andere kritiek betreft de veronachtzaming van 'aspiraties', de informatie die beschikbaar geacht wordt (eiland-theorie), het Robinson Crusoe-karakter, de bepaling van verwachtingen (wat als actoren de keynesiaanse theorie volgen in plaats van Rationele verwachtingen?) en de log-lineaire behandeling van relaties. Zie Felderer & Homburg, 1987, 206-7; Kuipers & Van Ees, 1989, 19-23; Knight, 1987, 140.

wetgeving, structurele veranderingen in de economie, ontslagbescherming, werkloosheidsuitkeringen en opleidingsdiscrepanties tussen arbeidsaanbod en -vraag. Deze reële factoren liggen vaak (ver) buiten de grenzen van het traditionele domein van de economische theorie. Op zich is de brede belangstelling te prijzen, probleem is echter dat deze factoren vanuit een eng-economisch gezichtspunt worden bestudeerd. Evenwichtstheoretici (maar ook andere economen) hebben weinig of geen oog voor de resultaten van andere wetenschappelijke disciplines op dezelfde punten. Een illustratie is de financiële modellering van zoekgedrag op de arbeidsmarkt. Het reserveringsloon neemt hier een dominante positie in onder verwaarlozing van invloeden zoals bijvoorbeeld van arbeidsethos, hoezeer dit ook uit onderzoek van andere disciplines als belangrijk naar voren komt<sup>8</sup>. In wezen is 'reëel' negatief gedefinieerd, het omvat eigenlijk alles wat niet traditioneel economisch is. Het is een open-eindverzameling, door Friedman geregeld onder 'enzovoort' gevat, waarin op elk moment weer nieuwe en soms zeer gedetailleerde factoren kunnen opduiken. Een volledige lijst van factoren die de natuurlijke werkloosheid bepalen, is niet te verwachten (Robinson, 1986, 351). Het is een typisch container-begrip waarin ieder het zijne kwijt kan.

Het is dus niet verbazingwekkend dat een algemeen aanvaarde systematiek van deze factoren ontbreekt. Behalve vanwege bovenstaande redenen is dat ook niet te verwachten omdat sommige factoren zowel de evenwichtswerkloosheid beïnvloeden als de overige werkloosheid, of omdat ze invloed hebben op zowel vraag als aanbod. Pogingen om wel een systematiek aan te brengen zijn tamelijk arbitrair (Layard & Johnson), lopen vast (Robinson; Kniesner & Goldsmith), of zijn te beperkt (Knight).

De vraag rijst of natuurlijke werkloosheid überhaupt te kwantificeren is. Friedman (1968, 10) had daar al twijfels over. De combinatie van evenwicht en imperfecties lijkt de kwadratuur van de cirkel (Shulman, 1989, 511-2; Pissarides, 1987, 8). Of natuurlijke werkloosheid is een puur theoretisch begrip dat hoort bij walrassiaans evenwicht en niet empirisch kan worden vastgesteld, óf ze hangt samen met imperfecties en kan misschien wel gemeten worden maar mist dan een theoretisch fundament. In de praktijk worden verschillende methoden gehanteerd voor meting. De resultaten lopen fiks uiteen, zelfs in dezelfde context, ook al concluderen vele studies tot een toename van de natuurlijke werkloosheid in de loop van de tijd. Robert Solow (1986, S31) wijst op de absurde implicaties voor overheidsbeleid van tussen landen sterk uiteenlopende en in de tijd snel wisselende niveaus van

---

<sup>8</sup> Speculatie over dergelijke invloeden wordt niet altijd geschuwd. Johnson & Layard (1986, 993) noemen, in nota bene een handboek-behandeling van natuurlijke werkloosheid, zonder dat zij steunen op onderzoeksresultaten, de invloed van andere uitkeringsbepalingen dan de hoogte van het bedrag belangrijk, wanneer het laatste vrijwel niet van invloed blijkt.



natuurlijke werkloosheid - ze maken voor hem natuurlijke werkloosheid tot een vluchtig begrip.

Wat de nieuw-klassieke benadering heeft toegevoegd aan de uitleg van werkloosheid is vooral de grote belangstelling voor individueel zoekgedrag op de arbeidsmarkt. Dit is echter ten koste gegaan van de aandacht voor andere invloeden, zoals investeringsgedrag (Franz, 1986, 5) of de conjunctuur die bepaalt hoeveel banen er voor het zoeken beschikbaar zijn (Tzannatos, 1992, 88). En voorzover het om zoekgedrag gaat, is de aanpak doorgaans nogal eenzijdig. De aandacht is sterk gericht op de werkzoekenden; selectie op de arbeidsmarkt, dat is het zoekgedrag van ondernemingen, blijft dan buiten beeld. De meer algemene fixatie op de aanbodkant kan deze eenzijdigheid mede verklaren (Knight, 1987, 83; Tzannatos, 1992, 88). Het gevolg is echter wel dat bij werkloosheid het accent vrij logisch op vrijwilligheid en op persoonskenmerken van werklozen komt te liggen (Coddington, 1983, 26). In werkelijkheid heeft zoekgedrag natuurlijk twee kanten. Daar is inmiddels wel meer aandacht voor gekomen, maar het resultaat is niet gunstig voor de evenwichtsbenadering. Coen Teulings (1990) heeft laten zien dat een uniek evenwicht niet langer gegarandeerd is (zie ook Pissarides, 1987, 8-9)<sup>9</sup>. De verklaring van werkloosheid uit tijdelijk onjuiste verwachtingen omtrent het reële loon is een ander element. Zij blijkt empirisch niet te voldoen omdat de verwachtingsfouten zeer klein zijn. Ook de verklaring als intertemporele uitruil van arbeidstijd en vrije tijd schiet empirisch tekort omdat de loonelasticiteit van het arbeidsaanbod veel te gering is (Pissarides, 1987, 4-5; Knesner & Goldsmith, 1986, 1248-50). Malinvaud (1984, 32) voegt hier aan toe dat de intertemporele benadering de kleinste werkloosheidsschommelingen voorspelt bij de laagstbetaalden - zij ondergaan echter juist de sterkste fluctuaties. De verklaring wordt echter niet alleen empirisch afgewezen; de meeste economen zijn ook niet bereid om de consequentie te aanvaarden "dat wat in de VS in de jaren dertig gebeurde een ernstige aanval van besmettelijke luiheid was" (Modigliani, geciteerd door Boland, 1982, 67). De studie van economische fluctuaties moet men dan afstaan aan de sociale psychologie. Vanwege de veronderstelde voortdurende aanpassing van de verwachtingen zou werkloosheid tot slot statistisch gezien ook stochastisch moeten zijn en niet met zichzelf gecorreleerd. Dit is in strijd met de werkelijkheid (Felderer & Homburg, 1987, 207); het debat over hysteresis is volledig gebaseerd op een dergelijke correlatie.

Ter afsluiting kan worden vastgesteld dat de combinatie van de woorden

---

<sup>9</sup> Het beperkt ook de betekenis van het weinige, en op zich waardevolle, onderzoek naar selectiegedrag van ondernemingen (bijv. Van Ours, 1989).

'natuurlijk' en 'werkloosheid' grote aftrek heeft gevonden maar dat het begrip al lang zijn aanvankelijke inhoud heeft verloren. De originele bijdrage ligt erin dat het de aandacht heeft gericht op de bredere sociaal-economische context, zeg maar instituties, waardoor een zekere dynamiek is geïntroduceerd. Er is echter geen bijpassende theorie over deze wijdere context, en puur als begrip opgevat is de natuurlijke werkloosheid daarom even statisch als de onderliggende economische theorie. De aandacht voor instituties kan dan ook als ad hoc worden gekwalificeerd, en wel in twee opzichten. Ten eerste worden ze voor de werkloosheid binnengehaald en blijft onduidelijk wat ze op andere fronten voor het economisch-theoretische raamwerk betekenen. Instituties worden als het ware als een losstaande context opgevat en niet gezien in hun relatie tot het totale functioneren van de economie, bijvoorbeeld als een mogelijke rem op de ongebreidelde werking van de markt om te voorkomen dat deze zichzelf in de staart bijt. Ten tweede worden ze selectief binnengehaald, sommige wel andere niet. Vaak gaat het er om negatieve gevolgen aan te tonen, al zijn er wel tekenen van verbetering. Hartog, Van Opstal, & Teulings (1994) suggereren dat de institutie van de Nederlandse loonvorming een neo-klassiek gezien beter resultaat oplevert dan de ongebreidelde marktwerking in de VS. Systematische studie staat echter nog in de kinderschoenen (verg. Flanagan e.a., 1993). Die zou kunnen uitwijzen dat verschillende instituties tezamen een uitgebalanceerd geheel vormen waarin bepaalde, negatieve effecten van de ene worden gecompenseerd door positieve van een andere. Theeuwes (1994) kaart die samenhang een beetje aan. Een illustratie vormt de uitspraak van een IKEA-directeur in Californië (Volkskrant 16/4/1994), dat de lage lonen in de VS weliswaar lager zijn dan in Europa, maar dat het verschil wordt gecompenseerd door hoge verzekeringspremies voor ondernemingen, ter dekking van de juridische risico's van ontslagverlening die in Europa ontbreken vanwege een betere (institutionele) ontslagbescherming.

Natuurlijke werkloosheid wordt inmiddels niet meer zo strikt geïnterpreteerd dat (bijna) alle werkloosheid natuurlijk zou zijn (Hartog & Theeuwes, 1990, 341). Met name in de vorm van de NAIRU (zie § 3) ligt de fundering niet langer in het walrassiaanse evenwicht. Het betekent niet dat Rationele verwachtingen volledig overboord gezet zijn. In het debat over de impotentie van overheidsbeleid, is de benadering van nieuw-keynesianen tot ontwikkeling gekomen die zich ook op Rationele verwachtingen baseren. Zij komt hieronder aan bod bij de onevenwichtsbenadering, die haar beter kenmerkt dan evenwicht.

## 2. Onevenwichtswerkloosheid: neo- en nieuw-keynesianen

Net als bij de monetaristen is de vernieuwing van de werkloosheidstheorie vanuit keynesiaans perspectief gebaseerd op een veranderde visie op een geheel ander terrein dan de arbeidsmarkt. Ook hier vormt de, keuzetheoretisch gezien, dubieuze plaats van de consumptie in de neoklassieke synthese het punt van vertrek. Halverwege de jaren zestig leidde dit tot Clower's duale besluitvormingshypothese, die stelt dat op micro-economisch niveau niet alleen relatieve prijzen maar ook eventuele volumebeperkingen een rol spelen in het keuzeproces (Knight, 1987, 167). Als gevolg hiervan kan de resulterende keuze (effectieve vraag en aanbod) afwijken van die van een puur walrassiaans evenwicht (fictieve vraag en aanbod). Het minimum van deze twee, dat is de korte kant van de markt, geeft de doorslag; de andere kant van de markt wordt gerantsoeneerd. In walrassiaans opzicht ruimt de markt niet langer.

**Neokeynesianen.** Deze minimum-voorwaarde is verder ontwikkeld na 1970 tot een (vaste of starre prijzen) algemene-evenwichtsanalyse opgedeeld in opeenvolgende stappen. Eerst worden hoeveelheden aangepast later pas de prijzen. Dit betekent een breuk met Walras' denkbeeldige stappen (*tâtonnement*) met flexibele prijzen. Economische actoren wachten niet passief tot een almachtige veilingmeester het licht op groen zet voor de transacties, maar bepalen zelf de prijzen in reactie op de hoeveelheden die ze waarnemen, en beslissen zelf over de transacties (Felderer & Homburg, 1987, 218). De denkbeeldige veilingmeester is niet volledig verdwenen maar heeft nog een functie over: het ogenblikkelijk verwezenlijken van de overeengekomen transacties, dat wil zeggen zonder dat het tijd of geld kost. Fictief ruimt de markt niet maar effectief wel. De lange zijde van de markt past zijn gedrag aan aan de korte zijde. Het aanbod op de markt raakt dus niet verloren<sup>10</sup>. Markten zijn dus nog steeds perfect in die zin dat, ook al beslissen de subjecten nu over de transacties zonder te wachten op de denkbeeldige prijsinformatie van de veilingmeester, de transacties toch niet geëffectueerd worden voordat de veilingmeester het signaal geeft (Van Ees, 1990, 42).

Op de korte termijn liggen de prijzen vast en passen de hoeveelheden zich aan. Volgens Malinvaud (1977, 9-10) is dit een empirische bevinding, met name voor lonen<sup>11</sup>, industriële goederen en diensten, en wel zo'n belangrijke dat ze vanaf de start in de theorievorming over korte-termijnevenwicht moet worden betrokken. Ook op wat langere termijn is de flexibiliteit van de prij-

<sup>10</sup> Voor Frank Hahn een reden de aanpak niet als keynesiaans te beschouwen (zie Weintraub, 1979, 126).

<sup>11</sup> Nickell, 1990, 430, bestrijdt de empirische juistheid hiervan.

zen beperkt; nu is er sprake van anticipaties en sociale spanningen. De onderlinge afhankelijkheid van markten kan als gevolg van deze starheid leiden tot een tamelijk rigide situatie die als evenwicht is te beschouwen in die zin dat geen subject zijn positie zou kunnen verbeteren (De Neubourg, 1987, 30-31). Een walrassiaans algemeen evenwicht is echter niet langer gewaarborgd.

Onder invloed van de sterke groei van de werkloosheid na 1970 is deze benadering uitgebreid tot de arbeidsmarkt in wat Muysken 'het continentale debat' heeft genoemd. In het bijzonder wordt nu gedacht dat de vraag naar arbeid niet alleen afhangt van de situatie op de arbeidsmarkt zelf, i.c. de loonvoet, maar ook van de verhoudingen op de goederenmarkten welke bij wijze van eerste stap als één geheel opgevat worden. Rantsoenering op deze markten beperkt de afzet van ondernemingen en de vraag naar arbeid. Uit de denkbare combinaties van rantsoenering op beide, arbeidsmarkt en goederenmarkten, heeft Malinvaud vijf mogelijke situaties of regimes afgeleid (zie figuur 1).

**Figuur 1: Economische situaties met rantsoenering**

|                               |                | producenten gerantsoeneerd |                           |                      |                 |
|-------------------------------|----------------|----------------------------|---------------------------|----------------------|-----------------|
|                               |                | nergens                    | goederen markt            | arbeids markt        | beide markten   |
| huis-houdingen gerantsoeneerd | nergens        | walrassiaans evenwicht     |                           |                      | onderconsumptie |
|                               | goederen markt |                            |                           | onderdrukte inflatie |                 |
|                               | labour markt   |                            | keynesiaanse werkloosheid |                      |                 |
|                               | beide markten  | klassieke werkloosheid     |                           |                      |                 |

Bron: Sinclair, 1987, 67

Walrassiaans evenwicht komt als eerste naar voren in de figuur. Dit is geen effectief regime op gelijke voet met de andere vier, maar een mogelijkheid op de lange termijn. Het is opgenomen om te laten zien dat de aanhangers van de neokeynesiaanse benadering fundamenteel dezelfde neoklassieke

gereedschapkist gebruiken met bijbehorende veilingmeester<sup>12</sup>. Ook onevenwichtigheidstheoretici erkennen dat een deel van de werkloosheid natuurlijk is, namelijk frictiewerkloosheid (Malinvaud, 1984, 11-15). De onevenwichtigheidstheorie richt zich echter uitdrukkelijk op de onvrijwillige werkloosheid die hierbovenop komt.

In twee van de vijf situaties komt werkloosheid voor, die verschillend van aard is. Ten eerste kan 'keynesiaanse' werkloosheid optreden. Dat is het geval als de vraag op de goederenmarkten de beperkende factor vormt en er daardoor te weinig arbeid gevraagd wordt. Dit afzetprobleem kan het gevolg zijn van te lage lonen of te laag reëel geldbezit. De producenten geven de rantsoenering waarmee zij worden geconfronteerd; door aan de beroepsbevolking. Ten tweede kan zich 'klassieke' werkloosheid voordoen. Dan worden de aanbieders van arbeid direct op de arbeidsmarkt zelf gerantsoeneerd. De loonvoet is te hoog vergeleken met de producentenprijzen en leidt tot een te hoog arbeidsaanbod. De winstgevendheid van de produktie vormt het probleem, en als gevolg daarvan de omvang van de produktiecapaciteit omdat de investeringsgeneigdheid onder druk staat (Malinvaud, 1984, 39).

De overige twee regimes zijn aangeduid als 'onderdrukte inflatie' en 'onderconsumptie'. De ene duidt op een vraagoverschot op beide markten wat een loon-prijs-spiraal stimuleert (De Neubourg, 1987, 33). De andere, onderconsumptie, is van belang als voorraadvorming in de beschouwing wordt betrokken; we begeven ons dan voorbij de één-periode analyse (Sinclair, 1987, 67). De producenten worden nu dubbel gerantsoeneerd. Het is een uitzonderingsgeval, op de grens van keynesiaanse werkloosheid en onderdrukte inflatie (Malinvaud, 1977, 91; Felderer & Homburg, 1987, 236).

Het is belangrijk zich te realiseren dat de werkelijke werkloosheid niet slechts van één soort zal zijn, maar dat in een economie beide typen zich tegelijkertijd kunnen voordoen. Dit kan veroorzaakt worden door uiteenlopende ontwikkelingen op sectoraal niveau. Daartoe moet de samenvoeging van alle goederenmarkten tot één worden losgelaten. Werkloosheid kan grotendeels keynesiaans zijn, maar ze kan besmet zijn met plekken van klassieke werkloosheid (Malinvaud, 1977, 113; 1980, 91). De precieze verhouding tussen beide is een kwestie van empirisch onderzoek. Het moge duidelijk zijn dat deze opvatting de verklaring van de werkloosheid, en dus de bestrijding ervan, afhankelijk maakt van details van de empirische toestand.

**Evaluatie.** Ter beoordeling kan worden opgemerkt dat onevenwichtigheidstheoretici, omdat zij in principe natuurlijke werkloosheid accepteren,

---

<sup>12</sup> De veilingmeester is overigens keuzetheoretisch gezien ad hoc: er is geen markt voor veilingmeesters zoals Boland (1987, 136) opmerkt.

bijna eclectisch meerdere typen werkloosheid onderscheiden terwijl evenwichtstheoretici zich beperken tot natuurlijke werkloosheid. Naast klassieke en keynesiaanse werkloosheid, kan de werkloosheid afhangen van de 'werking van de arbeidsmarkt'. Het kan zowel structurele als frictiewerkloosheid zijn. Structurele werkloosheid kan alle mogelijke oorzaken hebben, zoals discrepanties tussen vraag en aanbod naar regio, opleiding of beroep, of de intensiteit van zoekgedrag onder invloed van werkloosheidsuitkeringen (zie Franz, 1986; Franz & König, 1990; Lambert, 1990; Padoa Schioppa, 1990; en Muysken, 1989, 413-41, voor Nederlandse onderzoekingen). De situatie is nu vergelijkbaar met de monetaristen en de nieuw-klassieken. Het betekent dat in de praktijk de verschillen tussen de scholen aanmerkelijk kleiner zijn dan op het eerste gezicht lijkt.

Empirisch onderzoek naar onevenwichtswerkloosheid kan natuurlijk niet uit de voeten met de samentrekking van alle goederenmarkten tot een, het aanvankelijke startpunt van de analyse in de jaren zeventig. De grote variëteit aan sectoren, micromarkten, moet in beschouwing worden genomen<sup>13</sup>. Eén benadering is om een zekere (wiskundige) verdeling van arbeidsaanbod en -vraag over deze markten aan te nemen teneinde ze te kunnen aggregeren (bijv. Kooiman & Kloek, 1979). Een andere is om gebruik te maken van de gegevens van bedrijfsenquêtes (Lambert, 1990) zoals al gesuggereerd door Malinvaud (1977). De eerste optie definieert in wezen het microprobleem weg, de tweede wordt omgeven door twijfels over de betrouwbaarheid en het nut van de data (Padoa Schioppa, 1990, 435). Afgezien hiervan, is het de vraag of beide manieren wel echt gericht zijn op *combinaties* van goederen- en arbeidsmarkt op een microniveau. Ze lijken eerder bezig met een reeks regimes in één van beide markten, die impliciet op de andere markt worden geprojecteerd<sup>14</sup>.

Als we het geaggregeerde niveau verlaten, verschuift de aard van de werkloosheidsregimes meteen van volgtijdelijk naar simultaan. Min of meer toevallig, het is een kwestie van waarschijnlijkheid, doen zich op hetzelfde moment verschillende, geïsoleerde problemen van werkloosheid voor, keynesiaanse naast klassieke. Op die manier desintegreert de economische werkelijkheid tot een verzameling onsamenhangende delen. Dit is een contra-intuïtieve ontwikkeling omdat er theoretisch gezien een globale samenhang is, al was het alleen maar vanwege concurrentie om dezelfde bestedingen of hetzelfde arbeidsaanbod. Ook praktisch lijken de onderlinge afhankelijkheden tussen sectoren eerder sterker te worden, nationaal en mondiaal. Wereldwijde standaarden voor consumptie rukken op, prijsvor-

<sup>13</sup> In zuiver walrasiaanse termen bestaan geen sectoren, alle produkten verschillen (Hoover, 1988, 219).

<sup>14</sup> Malinvaud (1984, 41) spreekt kort over dergelijke simplificaties (zie ook Muysken, 1991, 28).

ming en afhankelijkheid van energie zijn tegenwoordig zonder meer mondiaal en de technische verschillen tussen sectoren worden kleiner (digitalisering).

De fragmentatie vormt een directe belemmering voor economisch beleid. Verschillende werkloosheidsregimes vereisen verschillende beleidsinstrumenten. Zo zal een lager loon, nodig ter bestrijding van klassieke werkloosheid, niet helpen tegen de keynesiaanse vorm<sup>15</sup>. Om de werkloosheid doeltreffend te bestrijden is het niet voldoende om de geaggregeerde verdeling over regimes te kennen, ook al is die verdeling misschien nog zo stabiel. De regimes moeten op microniveau nauwkeurig bekend zijn; zonder dat weet men niet waar en wanneer welk instrument moet worden toegepast. Ze moeten bovendien stabiel zijn op dat niveau omdat bij snelle wisseling de door Friedman genoemde pervertering van beleidseffecten kan optreden.

**Nieuw-keynesianen.** Op theoretisch niveau is de onevenwichtigheidsbenadering sterk bekritiseerd. Er is gesteld dat de theorie de starheid van lonen en prijzen vooronderstelt en de prijsbepaling niet verklaart; met andere woorden, de fundering van de benadering is ad hoc en niet gebaseerd op keuzetheoretische beginselen (Kuipers & Van Ees, 1989, 129; Knight, 1987, 155). Malinvaud stelt daar tegenover dat dit vertrekpunt geen willekeurige veronderstelling is maar een belangrijk feit, dat aangeeft dat de arbeidsmarkt geen gewone markt is als alle andere. Hij (1984, 21) voegt daar aan toe dat "in tegenstelling tot wat sommige economen lijken te denken, het vermogen om een waargenomen feit te verklaren geen voorwaarde vooraf is voordat een wetenschap dit feit in beschouwing mag betrekken en er nieuwe theoretische argumenten op mag bouwen." Solow (1980, 7) gebruikt een soortgelijk argument: men hoeft niet per se eerst de lange nek van een giraffe te kunnen verklaren voordat men die verder in een argumentatie mag betrekken. Critici stellen hier tegenover dat op deze manier de benadering een meer beschrijvend karakter krijgt en in empirisch onderzoek over meer vrijheidsgraden beschikt. Het is dan niet verwonderlijk dat de benadering empirisch een grotere verklaringskracht lijkt te hebben dan andere, lees de nieuw-klassieke (Pissarides, 1986, 7). Dergelijke kritiek zou echter impliceren dat elke meer algemene vorm van theorievorming a priori superieur is, wat minstens zo aanvechtbaar is. Het zal er toch van afhangen waar de theorie op gericht is: een theorie over de evolutie van de giraffe zal niet om een verklaring van de nek heen kunnen, voor een theorie over zijn biotoop is het voldoende te weten dat hij een lange nek heeft. George Akerlof (1984, 73) gaat zelfs zo ver te stellen dat "een meer platvloers beeld van de werkloosheid misschien

---

<sup>15</sup> Vergelijk het commentaar van Hines, 1980, 200, op Malinvaud, 1980. Het argument gaat op voor een gesloten economie; in een kleine open economie zou loonsverlaging voor beide regimes tegelijk kunnen werken (Springer, 1989).

theoretisch wel minder elegant is, maar gemakkelijk realistischer kan zijn - de platvloersheid vormt dan juist een aanbeveling voor het realiteitsgehalte."

Een reeks micro-economische argumenten, samengebracht onder het kopje 'nieuw-keynesianisme', lijkt inmiddels het gesmade gebrek aan fundering te ondervangen. Nieuw-keynesianen maken doorgaans gebruik van dezelfde Rationele verwachtingen als de nieuw-klassieken maar zij voegen daar onvolledige of asymmetrische informatie aan toe om de starheden te verklaren. Het minste dat men kan zeggen is dat de nieuw-keynesiaanse toepassing van Rationele verwachtingen de zogenaamde imperfecties op de arbeidsmarkt in een gunstiger daglicht stelt. Dergelijke imperfecties ontberen niet zonder meer een theoretisch-economische rechtvaardiging en hoeven in de praktijk niet langer a priori volledig opgeruimd te worden.

Ik zal deze argumenten nu kort bespreken. Het is van belang op te merken dat ze tezamen geen netjes uitgekristalliseerde theorie vormen. Vaak overlappen ze elkaar en zijn ze nog onderwerp van discussie. Het meest bekend zijn de benaderingen gericht op loonstarheden. Deze zijn hier ook het meest relevant, al zeggen ze misschien meer over de arbeidsmarkt in het algemeen dan over de werkloosheid in het bijzonder. Ik laat buiten beschouwing dat studies van starre lonen doorgaans toegespitst zijn op hun negatieve effect tijdens recessies. Hun rol in de stimulering van conjuncturele opgang, - ondernemers hoeven dan immers niet meteen de toegenomen opbrengsten met de factor arbeid te delen, wordt meestal over het hoofd gezien (zie Hoover, 1988, 251). De hier besproken argumenten hebben ook geen één-op-één-relatie met de onevenwichtigheidsbenadering, soms zijn ze bijvoorbeeld ook consistent met de ruiming van goederenmarkten (Lindbeck & Snower, 1988, 408). Er bestaan ook nieuw-keynesiaanse studies van starre prijzen op de goederenmarkt maar die laat ik eveneens buiten beschouwing. Wat overblijft zijn gedachtengangen direct gericht op de verklaring van een loon dat te hoog ligt om volledige werkgelegenheid mogelijk te maken. Eerst bespreek ik ze, in drieën gegroepeerd: efficiënte lonen, insider/outsider, en expliciete contracten; daarna komt het verband met werkloosheid aan de orde.

**Efficiënte lonen.** De eerste groep argumenten kan worden aangegeven met efficiënte lonen. Kern van de argumentatie is een positieve terugkoppeling van loonhoogte naar produktiviteit: hoe hoger het loon, hoe produktiever de werknemers. Deze koppeling wordt verdedigd met verschillende argumenten. Oorspronkelijk ging het om een fysiek verband. Een loon dat te laag is om in een bestaansminimum te voorzien, gaat ten koste van de reproductie van de arbeidskracht: arbeiders worden domweg te zwak om nog goed te kunnen presteren. De hernieuwde belangstelling voor efficiënte lonen berust echter op sociale in plaats van fysieke produktiviteitsbelemmeringen. De verbindende gedachte is de mate van controle die een onderneming kan uitoefenen op



de inzet en het verloop van zijn personeel, uitgaande van een gebrek aan informatie. Er zijn, in navolging van Janet Yellen (1984)<sup>16</sup>, vier verschillende sociale argumenten die de revue zullen passeren: werknemersdiscipline, personeelsverloop, averechtse selectie en groepsgedrag.

1. **Discipline.** Als ondernemers onvolmaakte informatie hebben over de prestaties van afzonderlijke werknemers, omdat volmaakte kennis te veel zou kosten, en als alle werknemers overal op de arbeidsmarkt hetzelfde loon kunnen krijgen (en de opportunity kosten van baanverlies dus nul zijn, zie Bulow & Summers, 1986, 377) dan is niet te voorkomen dat werknemers zich gaan drukken ('shirking'). Betaling van meer dan het marktloon kan dit voorkomen omdat bij ontslag een werknemer er in een andere baan wel op achteruitgaat. Dit gaat natuurlijk alleen op als niet alle bedrijven dat hogere loon betalen en/of er geen werkloosheid is (vgl. Shapiro & Stiglitz, 1984, 33). Het is twijfelachtig of de dreiging met werkloosheid werkelijk nodig is; het gaat per slot van rekening om de financiële gevolgen en die zouden ook op een meer directe wijze georganiseerd kunnen worden, bijvoorbeeld als boete (Theeuwes, 1990, 17; Yellen, 1984, 202). Ook is het de vraag of de werknemers strikt genomen wel meer dan het marktloon ontvangen, want in zekere zin verrichten ze nu controle-activiteiten naast hun normale werk. Het is zelfs denkbaar dat ze niet volledig betaald worden voor dit extra zodat een deel van het surplus aan de onderneming toevalt.
2. **Verloop.** Een hoog verloop onder het personeel kan leiden tot hoge transactiekosten voor werving, selectie, introductie en opleiding van personeel - vooral wanneer on-the-job-training een belangrijke rol speelt. Analooq aan het geval van discipline kan betaling van meer dan het marktloon het verloop verminderen en dus de kosten daarvan. Dergelijke kosten liggen echter niet bij alle ondernemingen op hetzelfde (hoge) niveau. De werklozen zouden zich kunnen richten op sectoren waar ze gering of zelfs nihil zijn (zie Theeuwes, 1990, 18). Ook hier kan betwijfeld worden of het loon, formeel gesproken; eigenlijk wel boven het marktloon ligt, immers met een lager verloop neemt de gemiddelde prestatie van het personeel ook toe. De loonafhankelijkheid van het verloop impliceert overigens dat een engtechnische opvatting van frictiewerkloosheid ontoereikend is; de

---

<sup>16</sup> Zij wijst er op dat efficiency lonen ook betekenis hebben voor andere zaken dan werkloosheid, bijv. segmentatie, ongelijke beloning etc. Zie ook Van Ees, 1990, 72.

frictie is, via de bepaling van de lonen, nu ook afhankelijk van de algemene werking van de economie.

3. **Averechtse selectie.** Wanneer, wederom bij gebrek aan nauwkeurige informatie, het loon niet exact op de individuele produktiviteit kan worden afgestemd, zullen de meest produktieve personeelsleden het eerst het bedrijf verlaten wanneer dat de lonen verlaagt. Tegelijkertijd zouden ook degenen van buiten die aanbieden om voor minder het werk te doen, door het bedrijf niet worden aangenomen uit angst dat ze dat voorstellen omdat ze minder produktief zijn. Het lijkt echter nogal vreemd dat werknemers op de ene plek niet overeenkomstig hun produktiviteit betaald kunnen worden terwijl dat elders wel kan - waar komt anders het marktloon vandaan waar sommige lonen omwille van de averechtse selectie bovenuit gaan? Bliss (1988, 12) meent dat ergens op de arbeidsmarkt een plaats moet zijn waar individuele produktiviteit wel kan worden waargenomen, anders zou niemand een laag loon accepteren.
4. **Groepsgedrag.** Als de arbeidsprestatie in een bedrijf collectief in plaats van individueel tot stand komt, kunnen groepsnormen van rechtvaardigheid en billijke beloning een rol spelen. Deze gedachte breidt de analyse meteen uit tot buiten het gebruikelijke domein van de economische wetenschap. Yellen (1984, 203) spreekt daarom van "sociologische modellen." Vanwege de kritiek op de eerder genoemde argumenten, die alle op individueel maximaliserend gedrag berusten, hebben Akerlof & Yellen (1988, 44) hun efficiënte-loonmodellen volledig op de gedachte van 'fairness' gebouwd. Het kan leiden tot een (relatief) loon dat hoger ligt dan het marktloon, en een beloning in overeenstemming met individuele produktiviteit onmogelijk maken. Het betekent een fundamentele aantasting van de marginalistische, individuele benadering. Vanzelfsprekend rijst de vraag waarom dit beperkt zou blijven tot loonhoogte of zelfs tot de arbeidsmarkt in het algemeen. Waarom zouden dergelijke ideeën niet ook van toepassing zijn op het gedrag van ondernemingen op de goederenmarkt (bijvoorbeeld 'het gat in de markt' waar iedereen zich op stort, of langdurige toeleverancier-afnemer-relaties).

Uit het verband tussen beloning en produktiviteit kan het bestaan van een efficiënt-loonniveau worden afgeleid dat de produktiekosten minimaliseert. Als de arbeidsmarkt gunstig is voor de werknemers, kunnen bedrijven accepteren dat het loon boven dit peil uitkomt. Het tegenovergestelde gaat echter niet op. In geval van werkloosheid, als de arbeidsmarkt gunstiger is voor de werkgever, zijn de mogelijkheden om de lonen te verlagen beperkt.

Loonsverlaging zou de produktiviteit negatief beïnvloeden, waardoor tegenover het voordeel van een lagere loonsom het nadeel van verminderde opbrengsten komt te staan. Het efficiënte loon vormt de grens waaronder de nadelen groter worden dan de voordelen. Geredeneerd binnen het raamwerk van de neoklassieke theorie ligt het loon nu boven het marktloon en is werkloosheid het gevolg. Belangrijk is de conclusie dat deze werkloosheid onvrijwillig is omdat de werklozen wel voor minder zouden willen werken. Dit brengt het efficiënte-lonenargument rechtstreeks in verband met dat van hysteresis of van insiders/outsiders.

Niettemin is het de vraag of de efficiënte-lonenhypothese in het neoklassieke kader werkelijk loonstarheid en werkloosheid weet te verklaren. De gedachtengang is typisch geënt op bestaande werkgelegenheid en bestaande bedrijven. Er is echter geen a priori reden, met name bij de eerstgenoemde drie argumenten, om te veronderstellen dat er niet nieuwe ondernemingen zullen ontstaan die de werklozen tegen een lager loon aannemen (zie ook Kniesner & Goldsmith, 1987, 1271). Mocht zo'n reden zich toch voordoen, bijvoorbeeld ten gevolge van toetredingsbelemmeringen (vestigingseisen, cao-bepalingen), dan is dat waar het om draait. Ook is te betwijfelen of de hypothese de sterke toename of de hardnekkigheid van de werkloosheid in de afgelopen decennia kan verklaren. Er lijkt geen sprake van toegenomen problemen van discipline of groepsgedrag; personeelsverloop en averechtse selectie kunnen, tezamen met de stijging van opleidingseisen voor vacatures, misschien wel wat bijdragen<sup>17</sup>. Layard, Nickell & Jackman (1991, 168) lukt het ook niet echt de hardnekkigheid van de werkloosheid te verklaren uit efficiënte lonen zoals die gewoonlijk worden geïnterpreteerd. Zij vestigen hun hoop op het loon dat werknemers voor zichzelf verwachten, wat vrijwel los van de arbeidsmarkt mede gebaseerd is op verzet tegen reële loondaling, en verder op de effectiviteit van het aanbod van werklozen.

**Insider/outsider.** Een volgende redenering is gebaseerd op het onderscheid tussen insiders en outsiders op de arbeidsmarkt, tussen degenen met of zonder baan. De overeenkomsten met de efficiënte-loonhypothese zijn groot (Theeuwes, 1990, 17). De argumentatie luidt dat insiders belangrijk zijn voor de bepaling van de loonhoogte, zij nemen deel in de loononderhandelingen, en dat ze hoofdzakelijk op hun eigen belangen letten. Volgens de marginalistische theorie zouden werknemers met een loondaling moeten instemmen om de werkgelegenheid te vergroten en de werkloosheid te verkleinen. Dit is echter niet in hun belang; waarom zouden zij de nadelen van een lager loon accepteren terwijl de voordelen van toenemende werkgelegenheid aan

<sup>17</sup> Dit sluit niet uit dat, gegeven het niveau van de werkloosheid, efficiency lonen zouden kunnen helpen de samenstelling naar leeftijd, geslacht en/of opleiding te begrijpen op grond van verschillen in verloop en dergelijke (Akerlof, 1984, h. 6 en 8; Akerlof & Yellen, 1988).

een ander toevallen? De insiders zullen een loon boven het marktniveau bewerkstelligen waarbij zij net niet worden ontslagen en vervangen door concurrenten van buiten. De rol van loononderhandelingen maakt deze benadering realistischer dan de efficiënte lonen die eenzijdig door het bedrijf wordt vastgesteld (Van Rompuy, 1987, 134). Ze kent werknemers enige macht toe binnen de randvoorwaarden van informatieproblemen (Lindbeck & Snower, 1986, 235). Deze hoeft niet in alle gevallen op feitelijke macht in het productieproces te berusten - ook sociale normen tegen loononderbieding door werkzoekenden worden genoemd (Lindbeck, 1993, 136).

De eerder besproken positieve terugkoppeling van produktiviteit op loon kan dienen ter fundering van de insider/outsider-theorie. Andere mogelijkheden zijn dat ze geen werkelijk concurrerend arbeidsaanbod vormen, vanwege hun eigen zoekgedrag of dat van recruterende bedrijven, vanwege de werkelijke of vermeende aantasting van hun kwaliteit als arbeidsaanbod, of vanwege negatieve beïnvloeding van hun produktiviteit als ze een baan krijgen door insiders ('harassment', Lindbeck & Snower, 1987, 411). Dergelijke argumenten voeren direct tot hysterese waardoor bestaande werkloosheid leidt tot toekomstige.

Van Rompuy (1987, 135) noemt een aantal argumenten die het gepostuleerde onderscheid tussen insiders en outsiders wezenlijk verzwakken. De macht van insiders loopt via hun organisatie in vakbonden. Een verlaging van de werkgelegenheid tast, via de afname van het aantal vakbondsleden, echter hun macht aan en maakt hogere lidmaatschapsbijdragen nodig. Daarnaast leggen werkloosheidsuitkeringen tot op zekere hoogte een direct verband tussen beide groepen omdat ze doorgaans gefinancierd worden uit sociale premies of belastingen op het inkomen van insiders; meer werkloosheid tast dus hun netto loon aan. Ook is empirisch in Nederland wel een rol voor outsiders gebleken uit de negatieve invloed van werkloosheid op de loonvoet (o.a. Lever (1994, 145)). Opnieuw kan betwijfeld worden of insiders formeel wel meer dan het marktloon opstrijken omdat ook hun effectieve produktiviteit hoger uitvalt vanwege het lagere personeelsverloop. Tot slot is ook hier wederom sprake van een fixatie op bestaande bedrijven, nieuwe bedrijvigheid zou veel van de argumentatie kunnen ontkrachten.

**Impliciete contracten.** Een derde poging om (loon)starheden op de arbeidsmarkt micro-economisch te funderen berust op onuitgesproken overeenkomsten tussen werkgever en werknemers. De oorspronkelijke impliciete-contracttheorie (midden van de jaren zeventig) vertrok vanuit de veronderstelling dat de arbeidsmarkt geen *spot market* is met onmiddellijke afhandeling zoals bijvoorbeeld de bloemenveiling (verg. Knight, 1987, 158 of Sinclair, 1986, h. 9). De relaties tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zijn gewoonlijk van langere duur. De benadering richt zich vervolgens op de verzekering van het looninkomen gedurende de arbeidsrelatie (Azariadis,

1975). Werknemers zijn risico-mijdend en geven de voorkeur aan een stabiel en voorspelbaar inkomen boven één dat afhankelijk is van het fluctuerende bedrijfsinkomen, zelfs als dat laatste over het geheel genomen gemiddeld hoger uit zou vallen. Omdat zij minder risico-mijdend zijn, bieden werkgevers in reactie hierop een inkomensverzekering aan hun werknemers. Als gevolg hiervan schommelen de lonen minder met de conjunctuur, wat vervolgens leidt tot (extra) werkloosheid. Deze werkloosheid wordt als vrijwillig opgevat omdat mensen een vast inkomen prefereren en werkloosheid accepteren als onderdeel van de overeenkomst.

De impliciete-contractbenadering is uitvoerig bekritiseerd op theoretische gronden. Ze leidt bijvoorbeeld ook tot extra werkgelegenheid op het moment dat lonen achterblijven tijdens een conjuncturele opgang (Tzannatos, 1992, 82). Empirisch gefundeerde kritiek is onder andere dat de snelle toename van vrijwillige ontslagen die optreedt bij verbetering van de conjunctuur het minder aannemelijk maakt dat werknemers in een dergelijke verzekering geïnteresseerd zijn (Kuipers & Van Ees, 1989, 31; Hartog & Theeuwes, 1990, 334).

De kritiek heeft een drastische wijziging van de benadering tot gevolg gehad. In de latere versie is de informatie asymmetrisch verdeeld (de werkgever kent de situatie van het bedrijf beter) en wordt juist de bedrijfsleiding risico-mijdend geacht. Het management wil de aandeelhouders graag een zo stabiel mogelijke winststroom voorschotelen en daartoe moeten tijdens een recessie de lonen omlaag (Pissarides, 1987, 5). De werknemers zijn daar echter uitsluitend toe bereid bij gedwongen ontslagen. De krimp van de werkgelegenheid moet de geloofwaardigheid aantonen van de wens van de ondernemer tot loonsverlaging; deze zou met zijn betere kennis van de financiële situatie van het bedrijf anders vals spel kunnen spelen. De werkloosheid is het sein tot verandering van het impliciete contract.

Wat op deze theorie afdingt, is dat David Marsden (1986, 34) heeft laten zien dat zelfs tijdens de grote ontslaggolf aan het begin van de jaren tachtig, gedwongen ontslagen slechts een deel van de werkloosheid uitmaakten. Ook in Nederland is dat het geval, tot een maximum van 40 procent; gedwongen ontslagen vertonen echter wel een grote samenhang met de fluctuaties van de instroom in de werkloosheid (Salverda, 1992, 159). Verder kan worden opgemerkt dat de theorie berust op een statische opvatting van het produktieproces: om geloofwaardig te zijn moeten de ontslagen een verminderde bedrijvigheid weerspiegelen. Overtolligheid ter verbetering van de arbeidsproductiviteit, de 'autonome technologische ontwikkeling', tast deze geloofwaardigheid aan. Tot slot wordt de gedachtengang ernstig ondermijnd door de onwaarschijnlijkheid dat werkgevers sterker risico-mijdend zouden zijn dan hun werknemers, en door de onzekerheid van huidige en toekomstige bedrijfsinkomsten die een volledige verzekering waarschijnlijk uitsluit (Rosen, 1985, 11).

**Expliciete contracten.** De vierde en laatste benadering heeft niets van doen met onzichtbare zaken als het impliciete contract (Hall & Taylor, 1988, h.15). Uitgangspunt is dat het afsluiten van een loonovereenkomsten een kostbare aangelegenheid is vanwege hoge transactiekosten van onderhandelingen en eventuele stakingen. Dit verklaart zowel het collectieve karakter van de loonovereenkomst als de langere duur ervan. In het algemeen worden in een economie deze contracten niet alle op hetzelfde moment en voor dezelfde termijn afgesloten, ze overlappen elkaar in de tijd. Het impliceert dat lonen star kunnen zijn in vergelijking met goederenprijzen, en tot werkloosheid kunnen leiden. Tussen haakjes, deze benadering die zich volledig beroept op Rationele verwachtingen, laat wel ruimte voor overheidsbeleid omdat de overheid over nieuwe informatie kan beschikken tijdens de looptijd van contracten (Sinclair, 1987, 216).

Ook deze benadering stuit op empirische problemen (Kniesner & Goldsmith, 1987, 1269). Loonovereenkomsten hebben betrekking op loonschalen en niet op verdiende lonen. Er is ook a priori geen reden waarom cao's onvoldoende ruimte zouden laten om het gemiddelde loon te laten variëren door personeelsverloop (zie DCA, 1990). Als die ruimte er is dan zijn andere argumenten nodig om het bedoelde resultaat te bewerkstelligen. Als de ruimte inderdaad ontbreekt, dan hangt de starheid nog altijd af van de duur van de overeenkomsten. Die is doorgaans niet langer dan een jaar, soms twee of drie, en schiet tekort om in zijn eentje de veel langduriger hardnekkigheid van de werkloosheid te kunnen verklaren.

**Evaluatie.** De nieuw-keynesiaanse argumenten pogen het veronderstelde gebrek aan micro-economische fundering van de onevenwichtigheidstheorie te verhelpen. Hun succes kan echter in twijfel getrokken worden. Het is zonder twijfel zo dat ze geen uniforme en breed geaccepteerde verklaring van de werkloosheid opleveren. In de woorden van Stephen Nickell (1990, 43) "... staan we nog ver af van een algemeen aanvaarde visie op de fundamentele oorzaken van werkloosheid." In veel opzichten is er geen sprake van een nieuw begrip van de werkloosheid zelf. Het is veeleer de hardnekkigheid van de werkloosheid die centraal is komen te staan in het debat. Dat is ook vrij logisch gezien de aandacht die uitgaat naar de starheid van de lonen.

Omdat ze voortborduren op Rationele verwachtingen zijn de nieuw-keynesiaanse argumenten ook belangrijk vanuit een nieuw-klassiek standpunt. Ze tonen aan dat het gebrek aan informatie, dat de nieuw-klassieken wel erkennen, kan leiden tot een Rationele verklaring van bepaalde arbeidsmarktinstituties en -belemmeringen in plaats van ze coûte que coûte als imperfecties op te vatten. Ook blijken Rationele verwachtingen op zich onvoldoende om tot de impotentie van overheidsbeleid te kunnen concluderen. Deze positie maakt het voor sommigen (Felderer & Homburg, 1987,

287<sup>18</sup>) aantrekkelijk om de nieuw-keynesiaanse benadering als de potentiële nieuwe synthese van de economische theorie te zien, de opvolger van de vroegere neoklassieke synthese.

Er zijn evenwel goede redenen om deze verzameling van hypothesen niet als een bevredigende theorie van de arbeidsmarkt en werkloosheid te beschouwen. Alle argumenten zijn partieel en verklaren sommige elementen uit de werkelijkheid van de arbeidsmarkt op een arbitraire manier en ad hoc. Er is geen sprake van een systematische verkenning van de arbeidsmarkt. Volgens (Tzannatos, 1992, 94) "hebben we nog bepaald geen algemene theorie van de arbeidsmarkt." Dat wordt treffend geïllustreerd door het gemak waarmee simpele empirische argumenten uitgewerkte theoretische bouwwerken ondermijnen. Voorbeelden daarvan zijn de vrijwillige ontslagen die tegen de impliciete contracten zijn ingebracht, het aandeel van de langdurige werkloosheid tegenover de zoektheorie, de samenhang van werkloosheid en loonhoogte versus de insider/outsider-hypothese, of het minimale bewijs voor de starheid van lonen dat Alan Blinder & Don Choi (1990) vonden in een enquête onder personeelsdirecteuren. Gezien de produktiviteitsvoordelen die tenminste in de eerste twee benaderingen tegenover het hogere loon staan, mag ook betwijfeld worden of echt van een succesvolle keuzetheoretische fundering sprake is.

### 3. De NAIRU: een derde weg?

Een afzonderlijke bespreking van de NAIRU-benadering als derde richting is gewenst. NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment) is een onnauwkeurige afkorting<sup>19</sup> die staat voor de werkloosheidsvoet die samengaat met constante inflatie. De bijbehorende benadering kan gebaseerd zijn op de eerder besproken evenwichtstheorie (NAIRU en NRU zijn in dat geval identiek) of op de onevenwichtsbenadering. Zo'n fundering is echter niet per se noodzakelijk, al hebben veel NAIRU-aanhangers zo hun voorkeur. Ook een post-keynesiaanse of marxistische onderbouwing is mogelijk (Glyn & Rowthorn, 1988), en de NAIRU kan zelfs uit de voeten met een driehoeksverhouding. Dit maakt het moeilijk om de benadering eenduidig te plaatsen. Misschien dat Kuipers & Van Ees (1989) haar daarom ook niet eens noemen. Joan Muysken (1988, 1989) geeft haar wel een eigen plaats, als Britse bijdrage, maar die geografische invalshoek is des te onbevredigender nu de tegenwoordige toepassing het hele OECD-gebied betreft. Aan de voorgaande

<sup>18</sup> De hele argumentatie van Knight (1987) lijkt in dezelfde richting te wijzen.

<sup>19</sup> Het zou moeten zijn 'non-increasing', niet 'non-accelerating' (LNU, 1991, h. 1 noot 5).

bespreking van evenwicht en onevenwicht voegt de NAIRU niets toe. Ik wil de aandacht richten op de NAIRU als 'derde weg'.

De NAIRU-aanpak is het verst uitgewerkt, theoretisch zowel als empirisch, door Richard Layard, Stephen Nickell en Richard Jackman (1991)<sup>20</sup> (verder: LNJ). Zij pretenderen een nieuw samenhangend theoretisch raamwerk te bieden dat noch keynesiaans noch klassiek is maar elementen van beide bevat. De NAIRU, afkomstig uit een klassieke achtergrond, brengen zij onder in een theorie waarin de rol van de vraag en de traagheid van aanpassingen van keynesiaanse origine zijn (p. 11). De auteurs laten op allerlei punten de ideële neoklassieke wereld achter zich en beogen ook een politiek effect. Zij menen dat (de instroom in) de werkloosheid primair onvrijwillig is (p. 6) en vinden dat alles op alles gezet moet worden om de omvang ervan drastisch te verminderen. De werkloosheidsuitkeringen moeten worden aangepakt en gecombineerd met een actieve arbeidsmarktpolitiek à la Zweden. Ik neem hun bijdrage als leidraad.

LNJ spreken wel van evenwichtswerkloosheid maar die is in hun visie niet per se marktruimend. Evenwicht staat, uitdrukkelijk mechanisch gedacht, voor de situatie waarnaar een economisch systeem terugkeert na een verstoring of schok. De NAIRU slaat op de lange termijn zonder prijsverrassingen, inflatie en werkloosheid zijn stabiel, en is afhankelijk van sociale en economische factoren. Er wordt echter ook een afwijkende kortetermijn NAIRU onderscheiden op grond van hysteresis: als de werkloosheid boven de NAIRU uitgaat maar meteen weer naar dat niveau terug zou vallen, wordt de inflatie nog niet onmiddellijk stabiel. De kortetermijn NAIRU kan verschillende waarden aannemen, de lange-termijn NAIRU is uniek en kent geen hysteresis. Wegens de beïnvloeding door sociale en economische factoren betekent 'uniek' overigens niet dat de NAIRU niet zou kunnen veranderen, integendeel. LNJ geven eerst een 'micro-economische fundering' daarna wat genoemd wordt macro-economische uitkomsten.

De micro-fundering omvat een aantal elementen die evenzoveel partiële beschouwingen vormen. Het eerste betreft de rol van vakbonden. Er wordt een onderscheid gemaakt naar de mate van centralisatie van loononderhandelingen. Gedecentraliseerd vakbondsoptreden heeft de traditionele negatieve gevolgen voor de werkgelegenheid; gecentraliseerd optreden heeft die niet doordat de werkgelegenheidsgevolgen van loonontwikkelingen geïnternaliseerd worden. De Scandinavische sympathie van LNJ komt hier om de hoek. Voor landen met weinig vakbondsinvloed geldt de efficiëntielonentheorie. Ze voegen aan die theorie niets toe, maar benutten haar om de

---

<sup>20</sup> Layard, Nickell & Jackman (1994) is een commerciële *remake* (inleiding en aanhangsels bleven over, alle uitwerking verviel inclusief het overkoepelend OECD-hoofdstuk), en geen wetenschappelijke *update*.



hardnekkigheid van werkloosheid na een schok te verklaren. Het belang gehecht aan faire beloning inspireert tot weerstand tegen reële loonsverlagingen - aanpassing van de loonverwachtingen kan daarom hoge werkloosheid vereisen (p. 169-171). Ze laten vervolgens in onderzoek naar de praktijk van loonontwikkelingen en -verhoudingen zien dat het model van een volledig concurrerende arbeidsmarkt, waarin alles door de 'externe' marktsituatie wordt bepaald, niet klopt. 'Inside' krachten spelen óók een rol. Deze verwijzen terug naar de rol van vakbonden en efficiënte lonen. Het betekent voor hen echter niet dat mensen met werk geen boodschap zouden hebben aan werklozen, maar duidt op de invloed van de kenmerken van bedrijven en hun marktpositie<sup>21</sup>. Na de werkgelegenheidskant komt de werkloosheid op twee niveaus aan bod. Op individueel niveau gaat de aandacht uit naar het zoekgedrag van werklozen en, het ligt voor de hand, de invloed van werkloosheidsuitkeringen (hoogte en duur) onder de al bekritiseerde verwaarlozing van het selectiegedrag van ondernemingen. Als het ware op meso-niveau, oefent de structuur van de werkloosheid (discrepancies naar beroep, opleiding, regio etc.) invloed uit op de NAIRU. Discrepancies blijken echter in het algemeen niet te zijn toegenomen en kunnen daarom de ontwikkeling van de NAIRU niet verklaren. Het micro-raamwerk wordt afgesloten met een modelmatige beschouwing van het gedrag van ondernemingen, prijszetting en arbeidsvraag, die echter niet empirisch wordt toegepast.

Voor een economie met identieke<sup>22</sup>, onvolkomen concurrerende ondernemingen en een constante beroepsbevolking worden deze micro-overwegingen, al of niet vertekend<sup>23</sup> en al of niet exogeen<sup>24</sup>, opgenomen in een macromodel. De samenhang van het bouwwerk is misschien meer schijn dan werkelijkheid. Het is veeleer een aaneenrijging van partiële analyses, of, in de woorden van Layard (1992, 44) zelf, "geen van deze theorieën is volledig bevredigend maar bij elkaar genomen suggereren ze ...." Voor de aldus gestileerde macro-economie worden de werkloosheidseffecten van drie soorten externe schokken (vraag, technologie en loondruk - alleen de eerste beïnvloedt de lange-termijn NAIRU niet) onderzocht. Hysterese en traagheid in loon- en prijsvorming, en daarmee verwachtingen, spelen een sleutelrol in deze reacties. LNJ (p. 378) veronderstellen prijsverwachtingen die erop gebaseerd zijn dat de inflatie zich volgens het toeval ontwikkelt. Al strookt dat niet met de theorie van een 'rationeel' model, het klopt huns inziens wel

<sup>21</sup> Layard (1992, 50) relateert expliciet de rol van insider/outsider-theorie vanwege de sterke invloed van het algemene werkloosheidspeil en het geringe effect van *inside* werkgelegenheid.

<sup>22</sup> Het betekent dat de eerder genoemde segmentering (p. 11) vervalt.

<sup>23</sup> Insiders zijn nu wel uitsluitend op hun eigen belang gericht (p. 365).

<sup>24</sup> Bijv. lonen zijn deels exogeen (vakbonden, uitkeringen) (p. 368-9).

met de praktijk van de jaren zeventig en tachtig. De auteurs zetten er netjes bij dat hun hele behandeling daarom geldt voor een specifieke periode en voor bepaalde landen, maar ze twijfelen niet aan de relevantie voor de huidige situatie in OECD-landen. De veronderstelling kan niet worden gemist om uit te komen bij de uitruil tussen werkloosheid en inflatie, waar de NAIRU per slot van rekening voor staat.

De macrobehandeling culmineert in een toepassing op de OECD met onderscheid naar 19 landen. De vraag is nu hoe de landen, met ieder een verschillende structuur, reageren op schokken die hen treffen. De belangstelling gaat in theorie wel uit naar de situatie op produktmarkten - prijzen zijn star als gevolg van onvolkomen concurrentie, i.c. traagheden en omprijskosten - maar dat leidt in de praktijk, wegens gebrek aan data, slechts tot een oproep tot verder onderzoek. In de verklaring van de verschillen komt de nadruk dan ook volledig te liggen op het stelsel van werkloosheidsuitkeringen<sup>25</sup> en het karakter van de loononderhandelingen.

**Evaluatie.** Layard, Nickell & Jackman veronderstellen dus, anders dan de nieuw-klassieken, geen volledige concurrentie noch het bijbehorende algemene evenwicht. De basisgedachte van de 'natural rate' dat op de lange termijn alleen aanbodfactoren het evenwichtsniveau bepalen, nemen ze wel zonder meer over (p. 361). Om beide uitgangspunten te verbinden en in de NAIRU te laten uitmonden kunnen ook zij, in de formulering van hun prijsverwachtingen, Solow's giraffe niet missen. Hun aanpak leidt tot relaties die formeel identiek zijn aan die van de nieuw-klassieken (p. 21), en alleen in uitleg verschillen. Hun uitleg laat ruimte voor overheidsoptreden, maar in een richting waar nieuw-klassieken vrede mee kunnen hebben. De bepleite aanpassing van instituties is goed verenigbaar is met de basisgedachte van de natuurlijke werkloosheid. Door de sterke aandacht voor instituties gaat het theoretisch bouwwerk voorbij aan de vraag naar de bijdrage die economische relaties tussen landen kunnen leveren aan de verklaring van de werkloosheid. Phelps (1992, 1476) heeft gelijk met zijn verwijt: "microscopische beoordeling van sociale wetgeving ... onder verwaarlozing van een rits macrofactoren recht voor hun neus"<sup>26</sup>.

Gaat het om een nieuw paradigma of om een pragmatische uitweg uit de onbesliste strijd tussen evenwicht en onevenwicht? Vooralsnog houd ik het op een eclectisch pragmatisme. De NAIRU staat in wezen voor een empirisch vastgesteld verband tussen inflatie en werkloosheid, een a-theoretisch concept aldus Wyplosz (1987, 126). De basisgedachte lijkt dat niet één

<sup>25</sup> Langer dan 15 maanden zouden ze niet mogen duren, daarna volgt werkverschaffing als in Zweden.

<sup>26</sup> Een macroeconomische aanpak, waarin de 'wereldrentevoet' een belangrijke rol speelt, is door hem nader uitgewerkt in Phelps (1994).

unieke oorzaak van werkloosheid is aan te wijzen. Een potpourri van invloeden verhoogt stellig de politieke populariteit (vergelijk de *OECD Jobs study* (OECD, 1994)), maar het staat nog te bezien of het niet om een vrij eenzijdig mengsel gaat.

#### 4. Slot

Vijfentwintig jaren 'nieuw-economisch' debat - de werkloosheid laat de theoretische en praktische economie bepaald niet onverschillig, en met recht, temeer daar men er tegenwoordig gelukkig weer overwegend van uitgaat dat werkloosheid in het algemeen onvrijwillig is. Al die aandacht betekent helaas niet dat het debat tot een bevredigend resultaat heeft geleid, integendeel, het vertoont wezenlijke tekortkomingen. De eerste, en meest teleurstellende is wel de paradox dat de theoretische scholen die, op zich terecht, principieel aandacht eisen voor de invloed van de historische ontwikkeling en van instituties, toch zo bitter weinig te melden hebben over de werkloosheid van de laatste decennia. Die heeft onmiskenbaar een ander karakter dan de massawerkloosheid van de jaren dertig. Post-keynesianen en marxisten blijven steken in een algemene systeemkritiek en zijn hier verder niet besproken.

Het tweede probleem, minstens zo belangrijk, is de paradox die de centrale conclusie vormt van dit artikel. Ze luidt dat de harde meningenstrijd binnen de 'mainstream' over en naar aanleiding van de 'natuurlijke werkloosheid' eigenlijk net zo weinig heeft opgeleverd, behalve dan een groeiende obsessie met 'instituties'. De strijd ging tussen evenwicht en niet-evenwicht of liever gezegd tussen vrijwilligheid of onvrijwilligheid van de werkloosheid en de mogelijkheden van de overheid er wel of niet iets aan te doen. Inmiddels lijkt dit pleit beslecht. Nieuw-keynesianen hebben tal van punten aangevoerd waarom het onzinnig is de werkloosheid op het conto van de werklozen zelf te schrijven en het op die manier tot een schijnprobleem te bestempelen. Tot slot is ook de NAIRU als het ware de NRU voor wie niet de evenwichtsbenadering aanhangen.

Afgezien van de interpretaties, bestond over de natuurlijke werkloosheid zelf weinig verschil van mening. Onderwijl zijn echter wel allerlei argumenten aangevoerd waardoor het debat ongemerkt het terrein van de *economische* wetenschap lijkt te hebben verlaten. Duidingskwesties hebben geleid tot een soort van eindeloos haasje-over over uitkeringen, zoekgedrag, arbeidsbemiddeling, arbeidsmarktbeleid, loonvorming, insidersmacht, enz.. Het positieve van deze ontwikkeling is dat het simpele 'loondenken' - werkloosheid is eenvoudig het gevolg van te hoge lonen - sterk aan belang heeft ingeboet. Het heeft echter ook belangrijke negatieve gevolgen.

Het werkloosheidsdebat van economen dreigt te belanden in een moeras van instituties. Het meest uitgesproken is dat misschien wel het geval bij de NAIRU-benadering. Layard, Nickell & Jackman (1994, 112) voeren de werkloosheidsverschillen tussen landen rechtstreeks terug op verschillen in - de behandeling van werklozen en in loononderhandelingsstelsels. Dat is niet nieuw, maar slechts de uiterste consequentie van wat al in 1968 met de 'natuurlijke werkloosheid' is binnengeslopen. De vrijwillige individuele werkloosheid uit de neoklassieke micro-economie keert terug als een soort 'macrovrijwilligheid' - werkloosheid als gevolg van een maatschappelijke keuze voor sociale zekerheid en loononderhandelingen. De drie auteurs betrekken nauwkeurig de onvrijwilligheid op de instroom in de werkloosheid, niet op het verdere 'verblijf' erin.

Hoofdoorzaken van de werkloosheid worden in wezen buiten de economie gezocht, ditmaal niet in individuele luiheid maar in maatschappelijk geïnstitutionaliseerde gemakzucht. Economen hebben van het één niet meer verstand dan van het andere, maar laten zich toch weinig of niets gelegen liggen aan niet-economische inzichten op deze terreinen, of het nu gaat om het gedrag van werklozen, de rol van arbeidsethos, of de opbouw en effecten van instituties. De aandacht voor instituties is op zich volkomen terecht, maar is op deze manier "eerder een vorm van neoklassiek imperialisme dan een gelijkwaardig partnerschap" (Theeuwes & Hartog, 1990, 344).

Vanuit de economische mainstream zelf gezien is de behandeling van instituties bovendien ad hoc. Er wordt niet gelet op hun samenhang - men betreft ze afzonderlijk in de beschouwing - en slechts bij uitzondering op hun eventuele positieve economische betekenis. Zonder een bredere visie op instituties wordt de behandeling ook willekeurig. Eerst wordt bijvoorbeeld de hoogte van de uitkeringen aangevoerd ter verklaring van werkloosheid, levert dat niets op dan komt de duur aan bod, helpt ook die niet dan mag de 'werkloosheidscultuur' het proberen, en tot slot wordt het probleem gelegd bij de arbeidsbemiddeling.

De keerzijde is een verwaarlozing van de invloed van economische oorzaken. Het resultaat is geen bevredigende *economische* theorie - "interim-economie" in de woorden van Pissarides (1987, 7). Het onbevredigende is misschien het eenvoudigst duidelijk te maken door te wijzen op de logische keerzijde, in een Walrassiaans systeem; van de 'natuurlijke werkloosheidsvoet': de natuurlijke werkgelegenheidsvoet - een begrip dat geen econoom ooit in de mond zal nemen, waarom dan wel de natuurlijke werkloosheidsvoet?

Pissarides verwacht een oplossing ten onrechte van een nieuwe, simpele en volledige theorie. De essentie van de ontwikkeling van de laatste twintig jaar, ligt eerder in het schrappen van theoretisch-economische simplificaties en het toevoegen van steeds meer complicaties. In plaats van economische a

priori's over belendende wetenschappen heen te laten uitstromen, zou in omgekeerde richting en in navolging van Akerlof & Yellen (1988, 48) "een zorgvuldig gebruik van sociologische theorie" de kans moeten krijgen om aan de economische mainstream bij te dragen. Deze omkering zou op den duur kunnen leiden tot een gedeeltelijk of volledig opblazen van de standaard-economische benadering. Akerlof (1984, 2) heeft gelijk dat de veronderstelling van individueel maximaliserend gedrag de betekenis van economische modellen beperkt en negatief beïnvloedt. Als eenmaal groepsnormen zijn geïntroduceerd, waar dan nog te stoppen? Waarom zou werkloosheid niet een soort van disciplineringsmaatregel op macroniveau kunnen vormen? Op grond van dergelijke overwegingen, aangevuld met meer methodologische waar ik hier niet verder op inga (zie Salverda, 1992, h. 3), mag betwijfeld worden of er ooit een andere, coherente en algemeen aanvaarde theorie zal kunnen komen. Akerlof (1984, 3) lijkt dat ook niet te verwachten. Zijn definitie van 'goede' economische theorievorming is: "interessante 'als .. dan ...' beweringen te doen die relevant zijn voor een of andere economische kwestie." Het betekent een fundamentele theoretische fragmentatie. In dat licht is de afwezigheid van post-keynesianen en marxisten ook zo teleurstellend, niet omdat een compleet alternatief voor de mainstream wegvalt maar omdat interessante beschouwingen van werkloosheid ontbreken.

De bekritiseerde fixatie op instituties betekent één ding niet, drie andere wel. Ten eerste is het in het geheel niet zo dat instituties niet van belang zijn, integendeel systematische studie is gewenst. Daaraan zitten, tweede punt, twee kanten: die van de instituties - hun samenhang dient in het oog gehouden - en die van de economische theorievorming - over de hele linie dient de betekenis van instituties doordacht te worden. Ten derde is het gewenst dat resultaten van andere wetenschappelijke disciplines zorgvuldig in de beschouwing worden betrokken; wat overigens helemaal niet betekent dat die de wijsheid in pacht hebben. Last but not least, moet worden voorkomen dat instituties als een koekoeksjong andere factoren die traditioneel op het terrein van de economie liggen, uit de aandacht verdringen. De *OECD Jobs study* biedt hiervoor aanknopingspunten; hoezeer misschien ook door de NAIRU-benadering geïnspireerd schenkt ze toch nuchtere aandacht aan macroeconomische ontwikkelingen, internationale handel en investeringen. Men mag het tot de verantwoordelijkheid van economen rekenen om in ieder geval na te gaan wat internationale verschillen en samenhangen in bijvoorbeeld besparingen, consumptie, rente, investeringen en overheidsfinanciën kunnen bijdragen aan de verklaring van de werkloosheidsontwikkeling en de internationale

verschillen (met name met Zuid Oost Azië<sup>27</sup> of de VS en West Europa<sup>28</sup>). Economische afwentelingsmechanismen verdienen onderzoek voordat alles op het conto van instituties geschreven wordt. Zo kan worden voorkomen dat het resultaat van het nieuw-economische debat over de werkloosheid een "intellectuele belemmering vormt voor volledige werkgelegenheid"<sup>29</sup>.

## Literatuur

- Akerlof, G., 1984, *An economist's book of tales*, Cambridge
- Akerlof, G. & J. Yellen, 1988, Fairness and unemployment, *American Economic Review*, vol. 78 no 2; papers and proceedings, 44-49
- Azariadis, C., 1975, Implicit contracts and underemployment, *Journal of Political Economy*, vol. 83 no 6, 1183-1202
- Blinder, A. & D. Choi, 1990, A shred of evidence on theories of wage stickiness, *Quarterly journal of economics*, 1003-1015
- Bliss, C., 1988, The labour market: theory and experience, in: M. Beenstock, ed., *Modelling the labour market*, London
- Boland, L.A., 1982, *The foundations of economic method*, London
- Boland, L.A., 1987, *Methodology for a new microeconomics; the critical foundations*, London
- Bulow, J.I. & L.H. Summers, 1986, Theory of dual labour markets with application to industrial policy, discrimination and keynesian unemployment, *Journal of Labour Economics*, vol. 4 no 3, 376-414
- Coddington, A., 1983, *Keynesian economics; the search for first principles*, London
- DCA, 1990, *Ontwikkeling van de laagste cao-lonen in de periode 1983-1988*, Den Haag
- Ees, H., van, 1990, *Macroeconomic fluctuations and individual behaviour; the implications of real and nominal inertia*, Groningen (proefschrift)
- Ees, H., van & H. Garretsen, 1988, Hysteresis en werkloosheid, *ESB*, 672-676
- Felderer, B., & S. Homburg, 1987, *Macroeconomics and new macroeconomics*, Berlijn
- Flanagan, R.J., J. Hartog & J. Theeuwes, 1993, Institutions and the labour market: many questions, some answers, in: J. Hartog & J. Theeuwes, eds, 1993, 415-446

<sup>27</sup> Vgl. Opkomst Azië zet Europa niet in de schaduw, *Financieel Dagblad*, 21-11-1994.

<sup>28</sup> Zie Salverda (1995) voor een verdere uitwerking.

<sup>29</sup> Malcolm Sawyer, paper CURE-conferentie, Ameland, oktober 1994.

- Franz, W., 1986, *Match of mismatch? Anatomy of structural and frictional unemployment in Germany: a theoretical and empirical analysis*, Stuttgart
- Franz, W. & H. König, 1990, Disequilibrium approach to unemployment in the FRG, *European Economic Review*, vol. 34, 413-422
- Friedman, M., 1968, The role of monetary policy, *American Economic Review*, vol. 58 no 1, 1-17
- Glyn, A. & R.E. Rowthorn, West European unemployment: corporatism and structural change, *American Economic Review*, vol. 78 no 2, 194-199
- Hall, R.E. & J.B. Taylor, 1988, *Macroeconomics: theory, performance and policy*, New York
- Hartog, J. & J. Theeuwes, 1990, Post-war developments in labour economics, *Advanced lectures in quantitative economics*, 313-348
- Hartog, J. & J. Theeuwes, eds, 1993, *Labour Market contracts and institutions, a cross-national comparison*, Amsterdam
- Hartog, J., R. van Opstal, & C. Teulings, 1994, Loonvorming in Nederland en de Verenigde Staten, *ESB*, 528-533
- Hines, A.G., 1980, Involuntary unemployment, in: E. Malinvaud & J.-P. Fitoussi, eds, *Unemployment in Western countries*, London,
- Hoover, K.D., 1988, *The new classical macroeconomics*, Oxford
- Kniesner, T. & A. Goldsmith, 1987, Survey of alternative models of the aggregate US labour market, *Journal of Economic Literature*, 1241-1280
- Knight, K.G., 1987, *Unemployment: an economic analysis*, Croom Helm
- Kooiman, P. & T. Kloek, 1979, Aggregation of micromarkets in disequilibrium: theory and application to the Dutch labour market 1948-1975, in: P. Kooiman, *Some empirical models for disequilibrium*, Rotterdam (proefschrift 1986)
- Kuipers, S.K., & H. van Ees, 1989, *Over de ontwikkelingen binnen de macro-economie na de Tweede Wereldoorlog en haar consequenties voor de economische politiek*, Research memorandum Groningen
- Lambert, J.P., The French unemployment problem, *European Economic Review*, vol. 34, 423-433
- Layard, R., 1992, An economy of unemployment?, in: E. McLaughlin, ed., *Understanding unemployment, new perspectives on active labour market policies*, 43-57, London
- Layard, R., S. Nickell & R. Jackman, 1991, *Unemployment, macro-economic performance and the labour market*, Oxford
- Layard, R., S. Nickell & R. Jackman, 1994, *The unemployment crisis*, Oxford
- Lever, M.H.C., 1994, Loonvorming en werkloosheid, *ESB*, 144-148
- Lindbeck, A., 1993, *Unemployment and macroeconomics*, Cambridge USA
- Lindbeck, A. & D.J. Snower, 1986, Wage-setting, unemployment and insider-outsider relations, *American Economic Review*, papers & proceedings, 235-239

- Lindbeck, A., & D.J. Snower, 1987, Efficiency wages versus insiders and outsiders, *European Economic Review*, vol. 31, 407-416
- Lindbeck, A. & D.J. Snower, 1988, Long-term unemployment and macro-economic policy, *American Economic Review*, vol. 78 no 2, papers & proceedings, 38-43
- LNJ, zie Layard, Nickell & Jackman
- Malinvaud, E., 1977, *The theory of unemployment reconsidered*, Oxford (2e druk 1985)
- Malinvaud, E., 1980, *Profitability and unemployment*, Cambridge
- Malinvaud, E., 1984, *Mass unemployment*, Oxford
- Marsden, D., 1986, *End of economic man? Custom and competition on labour markets*, Brighton
- Muysken, J., 1985, *Hoe algemeen is de algemene economie?*, Assen
- Muysken, J., 1988, *Classification of unemployment: analytical and political relevance*, Den Haag
- Muysken, J., 1989, Classification of unemployment: analytical and political relevance, *De Economist*, 397-424
- Muysken, J. & A.F. van Zweeden, 1988, *Componenten van de werkloosheid*, Den Haag
- De Neubourg, C., 1987, *Unemployment, labour slack and labour market accounting*, Groningen (proefschrift)
- Nickell, S., 1990, Unemployment: a survey, *Economic Journal*, vol. 100, 391-439
- OECD, 1994, *The OECD Jobs study*, Parijs
- Ours, J., van, 1989, An empirical analysis of employers' search, Research memorandum VU
- Padoa Schioppa, F., 1990, Classical, keynesian and mismatch unemployment in Italy, *European Economic Review*, vol. 34, 434-442
- Phelps, E.S., 1992, A review of 'Unemployment', *Journal of Economic Literature*, vol. 30, 1476-1490
- Phelps, E.S., 1994, *Structural slumps*, Cambridge Mass.
- A.W. Phillips, 1958, The relationship between unemployment and the rate of change of money wages in the United Kingdom 1861-1957, *Economica*, vol. 25, 383-399
- Pissarides, C., 1987, Critical assessment of some recent approaches to the theory of unemployment, in: P.J. Pedersen & R. L  nd, eds, *Unemployment; theory, policy and structure*, Berlijn
- Pissarides, C., 1990, *Equilibrium unemployment theory*, Oxford
- Robinson, D., 1986, *Monetarism and the labour market*, Oxford
- Rompuy, C., van, 1987, Comment, in: R. Layard & D. Calmfors, eds, *The fight against unemployment*, Cambridge USA, 132-138
- Rosen, S., 1985, Implicit contracts: a survey, *Journal of Economic Literature*, vol. 23, 1144-1175



- Salverda, W., 1992, *Youth unemployment, dynamics of the Dutch labour market 1955-1988*, Groningen
- Salverda, W., 1995, Het belang van instituties voor werkgelegenheid en werkloosheid, een vergelijking tussen de Verenigde Staten en Nederland, in: F. Huijgen e.a., red., *Naar volwaardige werkgelegenheid?*, Siswo, Amsterdam (te verschijnen)
- Shapiro, C. & J. Stiglitz, 1984, Equilibrium unemployment as a worker discipline device, *American Economic Review*, vol. 74 no 3, 433-444
- Shulman, S., 1989, Natural rate of unemployment: concept and critique, *Journal of Postkeynesian Economics*, vol. 11, 508-521
- Sinclair, P., 1987, *Unemployment: economic theory and evidence*, Oxford
- Solow, R.M., 1980, On theories of unemployment, *American Economic Review*, vol. 70 no 1, 1-11
- Solow, R.M., 1986, Unemployment: getting the questions right, *Economica*, vol. 52, supplement 23-34
- Springer, K., 1989, *Disequilibrium theory in the open economy and the unemployment problem*, Research memorandum VU, Amsterdam
- Summers, L.H., 1990, *Understanding unemployment*, Cambridge USA
- Summers, L.H., 1991, The scientific illusion in empirical macroeconomics, *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 93, 129-148
- Teulings, C., 1990, *Conjunctuur en kwalificatie*, Amsterdam
- Theeuwes, J., 1990, *On equilibrium unemployment*, Research memorandum, Leiden
- Theeuwes, J., 1994, Het onzekere afscheid, *ESB*, 760-763
- Z. Tzannatos, 1992, Labour economics, in: J. Maloney, ed., *What's new in economics?*, Manchester
- Weintraub, E.R., 1979, *Microfoundations; the compatibility of microeconomics and macroeconomics*, Cambridge
- Wyplosz, C., 1987, Comment, in: R. Layard & D. Calmfors, eds, *The fight against unemployment*, Cambridge USA, 123-131
- Yellen, J.L., 1984, Efficiency wage models of unemployment, *American Economic Review*, vol. 74 no 2, 200-204